

GABRI VAN TUSSEN BROEK

DE HOUTEN EEUW VAN AMSTERDAM

BOUWEN, WERKEN EN WONEN IN DE MIDDELEEUWSE STAD 1275-1578

Amsterdam (Prometheus), 2023, 608 pp., ill. in zwart-wit en kleur, ISBN 9789044652383, € 60

Uit enkele recent verschenen historische onderzoeken komt duidelijk naar voren dat veel laatmiddeleeuwse stadsbesturen wel degelijk oog hadden voor de leefomstandigheden en volksgezondheid van de stadsbewoners. Ook op veiligheid, en dan zeker brandveiligheid, werd actief beleid gevoerd, want in een tijd waarin steden grotendeels bestonden uit houten huizen met weke daken was een stadsbrand de schrik van elke inwoner. Rijk of arm, burger of geestelijke, iedereen kon getroffen worden door het snel om zich heen grijpende vuur.

Ook het vorig jaar verschenen *De houten eeuw van Amsterdam* van Gabri van Tussenbroek geeft een genuanceerd beeld van de stedelijke ontwikkeling en de sturende rol van het stadsbestuur om een leefbare en (brand)veilige stad te creëren. Het was niet de chaos der eeuwen of een ongebreidelde wildgroei die het uiterlijk van de laatmiddeleeuwse steden bepaalde, maar een weloverwogen beleid, waarbij het gemeenschappelijk belang vaak vooropstond. Dat beeld, van die sturende stedelijke overheid en de mogelijke spanningen die dat soms met bewoners oproep, is een van de sterke pijlers van het boek. Het bepaalt ook grotendeels de opzet ervan, want hoewel het schrijven van een publicatie over de oudste huizen van Amsterdam ooit het uitgangspunt was, is de uiteindelijke uitgave veel meer dan dat. Het was volgens de auteur dan ook noodzakelijk om naast andere gebouwen en structuren in de stad juist ook naar de rol van de overheid te kijken om de vroege huizenbouw in Amsterdam te kunnen begrijpen.

Die insteek heeft een omvangrijk, maar ook uiterst

leesbaar en compleet boek opgeleverd dat laat zien dat een huis weliswaar vaak de individuele wensen van de bewoners weerspiegelt, maar dat hoe huizen eruitzagen en waar ze gebouwd werden, ook grotendeels afhing van de collectieve behoefte, de daarmee samenhangende ruimtelijke organisatie en het gevoerde stedelijk beleid. En natuurlijk van de geografische omstandigheden op de plek waar die stad verrees.

Om dat duidelijk te maken, is de publicatie opgebouwd uit drie verschillende delen. In het eerste wordt de stedelijke ontwikkeling geschetst van grofweg de elfde eeuw tot 1578, het jaar waarin in Amsterdam de Reformatie plaatsvond. Het maakt duidelijk hoe Amsterdam vanuit een meer agrarische nederzetting uitgroeide tot een belangrijke handelsstad, die eind zestiende eeuw klaar was voor de sprong van de 'houten' naar de 'gouden' eeuw. Daarbij is veel aandacht voor de gemeenschappelijke voorzieningen die in een groeiende stad als Amsterdam noodzakelijk waren. Van openbare gebouwen als het stadhuis, de waag en het vleeshuis, tot de stedelijke infrastructuur van straten, stegen, bruggen, waterwegen en de stadsverdediging aan toe. Maar ook religieuze gebouwen als kerken en kloosters eisten net als gasthuizen, scholen en badhuizen hun plek op in de stad. Het tweede deel gaat vooral over bouwen, in de meest ruime zin van het woord. Niet alleen de wet- en regelgeving komt aan de orde, maar ook de gebruikte bouwmaterialen en het stadsbouwbedrijf. Het is jammer dat juist over de veertiende en vijftiende eeuw weinig bronnen over dat bedrijf bewaard zijn gebleven. De focus ligt daardoor vooral op de zestiende eeuw, terwijl in een boek over de

'houten eeuw' het juist zo interessant zou zijn om meer te weten over de laatmiddeleeuwse stadsbouwers.

Het derde deel ten slotte laat zien wat voor soort huizen er in Amsterdam werden gebouwd, en in hoeverre de bouw daarvan was aangepast aan de specifieke omstandigheden die een waterrijke en delta-achtige omgeving met zich meebracht. Speciale fundamente, hei-installaties en het gewicht van de gebruikte bouwmaterialen speelden in Amsterdam dan ook een veel belangrijkere rol dan in een stad als Utrecht, waar laatmiddeleeuwse huizen vaak koud op het zand konden worden gebouwd en in veel gevallen zelfs daarna nog werden onderkelderd. Wie in Amsterdam geen goed 'vast fundament' aanlegde, zag zijn huis nogal eens in de slappe grond wegzakken. Het is een reden dat de houtskeletbouw in Amsterdam veel langer doorging dan in veel andere steden. Gezien de eerdergenoemde stadsbranden was dat weliswaar geen gewenste ontwikkeling, maar baksteen was nu eenmaal veel zwaarder.

Naast de verschillende soorten fundamente die er in de loop der jaren in de Amsterdamse bodem zijn aangetroffen, wordt er in dit derde deel ook aandacht besteed aan andere belangrijke voorzieningen, zoals warmte (vuur), licht (kaarsen), water en de afvoer van fecaliën. Het zijn juist dergelijke onderwerpen die het boek zo interessant maken, omdat ze in veel stads-geschiedenissen vaak slechts zijdelings of helemaal niet aan de orde komen. Terwijl deze primaire voorzieningen raken aan de kern van het stedelijk leven. En ze laten zien dat er inderdaad hard werd gewerkt om steden – ook in hun vroege gedaantes – leefbaar en veilig te maken, al werd dat vaak een stuk moeilijker naarmate de druk op de beschikbare ruimte toenam.

De houten eeuw van Amsterdam is het resultaat van een lang project, waarvan al omstreeks 2000 de basis werd gelegd. Door de looptijd van bijna een kwart eeuw zijn er veel verschillende onderzoekers bij betrokken geweest. Dat het resultaat van dit onderzoek niet bestaat uit een bundeling van artikelen, maar door één auteur is geschreven, komt de leesbaarheid en toegankelijkheid ervan zeker ten goede. Het is de verdienste van Van Tussenbroek dat je als lezer in een boek van deze omvang en complexiteit de weg niet kwijtraakt. Zo opent elk hoofdstuk zonder al te schoolmeesterachtig te zijn met een korte uitleg over waarom het komende volgt op het voorgaande. Sowieso is de stijl prettig met relatief weinig jargon. Slechts een enkele keer is duidelijk dat we hier met een bouwhistoricus van doen hebben, als er ineens wel heel diep wordt ingegaan op steenformaten of houtconstructies. Omdat dit vaak maar korte episodes zijn die een duidelijk nut dienen,

zal het de wat breder geïnteresseerde lezer niet te veel afschrikken, terwijl het wel extra's biedt aan medebouwhistorici en andere onderzoekers als archeologen en historici.

Dat veel verschillende lezers iets van hun gading in *De houten eeuw van Amsterdam* kunnen vinden, komt ook doordat er is geput uit veel verschillende bronnen. Naast bouwhistorisch, archeologisch en archiefonderzoek zijn ook kaarten, plattegronden, schilderijen, tekeningen en (oudere) literatuur veelvuldig geraadpleegd. Opvallend ook is de rol van dendrochronologie, waardoor veel dateringen in de afgelopen decennia konden worden bijgesteld. Dankzij die multidisciplinaire aanpak is er een diepgaande, geïntegreerde stadsgeschiedenis ontstaan, die door de vele noten achterin goed navolgbaar is. Het boek zal daarvoor ook op de lange termijn zijn diensten blijven bewijzen en een belangrijke plaats innemen in de historiografie van de hoofdstad.

Al met al is het een publicatie geworden die eigenlijk iedere (historische) stad verdient. Het laat zien dat de wortels van veel stedenbouwkundige ontwikkelingen niet alleen vaak ver teruggaan, maar dat de specifieke geschiedenis daarvan ook voor een belangrijk deel de identiteit en vorm van een stad bepaalt. Tegelijkertijd zijn er ook in Amsterdam meer algemene processen zichtbaar die in diezelfde periode ook in andere steden speelden. Wanneer vergelijkbare studies over andere middeleeuwse steden zouden verschijnen, kunnen die ontwikkelingen beter met elkaar vergeleken worden, waardoor regionale of juist plaatsgebonden trends zichtbaarder worden.

Tot slot mag de verzorgde uitgave, waarbij de hoge kwaliteit van de illustraties opvalt, niet ongenoemd blijven. Zo roepen de vele zestiende- en zeventiende-eeuwse tekeningen een sfeervol beeld op van wat er toen nog over was van het laatmiddeleeuwse Amsterdam. Ook de vele illustraties die gebaseerd zijn op de stadsplattegrond van Cornelis Antonisz uit 1544 zijn zeer verhelderend, doordat ze steeds duidelijk maken over welke huizen of gebouwen de tekst gaat. Naast het vele historische beeldmateriaal zijn er ook plattegronden en kaarten speciaal gemaakt voor het boek. Hoewel ook die vaak goed inzicht geven in de verschillende ontwikkelingen die in de tekst worden besproken, is het jammer dat juist in die kaarten een kleine, nauwelijks leesbare letter is gebruikt. Dat is echter een minimaal weeffoutje in een zeer geslaagde uitgave over de tot nu toe onderbelichte eeuwen van de grootste stad van Nederland.

RENÉ DE KAM